WEERWERK TEGEN DE REFORMATIE IN HET 16DE-EEUWSE GENT

Hoe de bedelorden hiertegen streden vóór de Beeldenstorm (1566) - aflevering. 2

Marc Hanson

In Ghendtsche Tydinghen 2024-2 schetsten we de opkomst van de Reformatie in Gent vóór 1566 met een beeld van de andersgelovigen. We maakten ook kennis met de vier bedelorden die toen al enkele eeuwen in de Gentse stadskern gevestigd waren en dicht bij de bevolking stonden. Toen het 'nieuwe geloof' opgang maakte, werden zij de meest militante verdedigers van het traditionele Roomse geloof, met preken als voornaamste strijdwapen. Maar ook 'samenwerking' zetten zij strategisch in. Met wie en hoe precies, dat ontdekt u hier.

Broederschappen, bondgenoten in de strijd

Tegen de Reformatie zetten de Gentse bedelorden prediking als wapen in, maar ook allerlei allianties met andere organisaties. Met zogeheten 'broederschappen', bijvoorbeeld, die soms al lang voor de zestiende eeuw in het leven waren geroepen. Dit waren kerkelijk goedgekeurde verenigingen van devote leken die nauw aansloten bij de geest van die bedelorden. De leden volgden de paters na, zelfs tot in de imitatie van hun kleding. Bij hen zochten ze begeleiding om hun geloof te verdiepen. In de kerk van hun orde hadden de broederschappen een altaar of kapel om te bidden en/of te vergaderen. Die versierden ze rijkelijk met kunstwerken. Tijdens de beeldenstormen in Gent zouden veel van die ambachtelijke kunstwerken onherstelbaar beschadigd of vernietigd worden. In de karmelietenkerk reten de stormers zelfs een werk van Hugo van der Goes, de enige echt Gentse Vlaamse primitief, aan stukken.

Nadat Karel V de ambachtsgilden na de Gentse rebellie in 1540 had gekortwiekt, werden nogal wat broederschappen (her)opgericht. Toen traden ook ge-

goede burgers, handelaars en kunstenaars (die opdrachten wilden binnenhalen!) toe. Het zijn die verenigingen die de bedelorden hielpen in hun strijd tegen de Reformatie. Door hun levenswandel gaven de leden het goede voorbeeld en slaagden zij er zo soms in, twijfelende medegelovigen weg te houden van het nieuwe geloof of hen terug te winnen. In de drukke stedelijke samenleving waren die 'modelchristenen' de oren en de ogen van de paters. Dit had ook een keerzijde. Sommige kritische stadsbewoners, ook uit de lagere volksklassen, keerden zich af van die kerkelijke bevoogding en kozen voor de nieuwe leer.

Aflatenpraktijk en aalmoezenhandel

De leden van broederschappen werden zeker ook aangetrokken door de aflaten die ze via devotiepraktijken konden verdienen. Het was net die ontspoorde aflatenpraktijk die door humanisten en protestanten zwaar op de korrel werd genomen (Afb. 10). Ondanks de hervorming van de stedelijke armenzorg in Gent in 1535, was er in de stad nog veel nood aan directe materiële hulp en morele steun aan armen en behoeftigen. Broederschapsleden die door een overlijden, ziekte of tegenslag in bittere armoede dreigden te vervallen, lieten de bedelpaters niet in de kou staan. Zij konden als eersten rekenen op de aalmoezen die de broeders geregeld uitdeelden (voeding, kleren, schoenen, kleingeld). Op feestdagen en verjaardagen, bijvoorbeeld van de stichter of de overste, en

Afb.10. Een van de vele spotprenten die de ontspoorde aflatenhandel op de korrel namen. De paus (rechts) hengelt naar zielen door aflaatbrieven als lokmiddel uit te werpen.
(Prent uit de zestiende eeuw)

vooral op Witte Donderdag, waren ze extra gul. Maar niet voor de burgers die kritisch stonden tegenover het katholieke geloof of voor aanhangers van het nieuwe geloof. Voor hen gold: 'niet rooms, geen brood.'

Naast broederschappen hielpen ook de zogenaamde 'derde orden' van de mendicanten in de strijd tegen de Reformatie. (De paters vormden de eerste, de vrouwelijke tak de tweede en de leken de derde orde.) De Derde Orde van Sint-Franciscus of franciscaanse (seculiere) lekenorde werd in 1221 door Franciscus van Assisi opgericht voor mannen en vrouwen die door zijn levenswijze werden aangetrokken, maar geen kloosterling wilden of konden worden. In de zestiende eeuw waren de 'derde orden' van de minderbroeders en de dominicanen in Gent de meest actieve. Ook zij boden weerwerk aan de Reformatie.

Samenwerking, intern en extern

In 1530 nam Jacob van Luxemburg, van 1517 tot aan zijn dood in 1532 de gouverneur van Vlaanderen en de belangrijkste vorstelijke vertegenwoordiger, een nieuw initiatief om de katholieke leer te verdedigen en de nieuwe leer te bestrijden. Op 19 januari ontbood hij de stadsmagistraat en de vier Gentse bedelorden om een concordantia te stichten. Die zou erover waken dat het woord Gods op een eenduidige en vruchtbare manier verkondigd werd. Drie tot vier keer per jaar kwam een comité van oversten van de bedelorden en geleerde kloosterlingen samen om zijn positie tegenover de ketterij te bepalen. Het comité besprak hun gemeenschappelijke belangen, coördineerde hun activiteiten, maakte een beurtrol op voor het prediken in de kerken en testte preken op orthodoxie.

Die onderlinge samenwerking was geen overbodige luxe, want de (Gentse) bedelorden hadden het niet gemakkelijk in de zestiende eeuw. Ongeveer tot aan het concilie van Trente, dat begon in 1545 en een katholiek herstel zou inluiden, daalde het aantal novicen (nieuwe kandidaten) in de Nederlanden en dat in een periode dat er juist veel nieuwe krachten nodig waren. Voor die dalende populariteit moesten de mendicanten ook de hand in eigen boezem steken. In de late middeleeuwen werden de hoge idealen van leven in armoede ten dienste van de (arme) stedelingen (veel) minder nageleefd. Ook de scherpe reformatorische en humanistische kritiek van onder andere Erasmus zal de negatieve trend nog hebben versterkt. De rederijkers brachten die kritiek op een ludieke en bevattelijke wijze bij het volk via wagenspelen, toneeluitvoeringen en populaire spotdichten (Afb. 11). Tijdens de rebellie van de Gentenaars tegen Karel V in de jaren 1538-1540 kregen de bedelorden, vooral de dominicanen, ook nog eens het verwijt de kant van de Habsburgse heerser te kiezen.

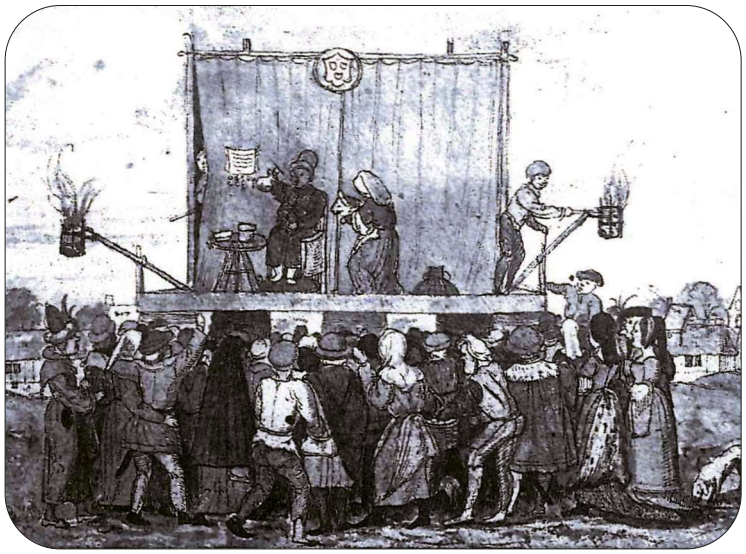

Afb.11. Opvoering van een rederijkersspel in openlucht in de zestiende eeuw. (Overgenomen uit Decavele, 1990, p. 95)

De samenwerking tussen de vier bedelorden liep parallel met de interne bestrijding van de nieuwe leer en het herstel van de rust in de kloosters. De aantrekkingskracht van Luther op sommige augustijnenbroeders bleef groot. Maar door zijn energiek optreden zorgde de provinciaal overste Roger de Jonghe rond 1530 voor het herstel van rust en orde in zijn kloosters. Ook in het Gentse dominicanenklooster zorgde interne censuur ervoor dat kritisch humanisme en Reformatie buiten de kloostermuren bleven. Alleen magisters in de theologie, inquisiteurs en professoren mochten in het bezit zijn van geschriften waarin een verdachte of betwistbare leer werd verdedigd. Het provinciaal kapittel van 1531 verbood de paters, uitgezonderd de zojuist genoemde, de werken van Erasmus te lezen. Dominicaanse studenten in Leuven die zich fel toelegden op het humanisme en de schone letteren, werden geweigerd of verwijderd. Het lezen van kritiek op de humanisten werd daarentegen sterk aangemoedigd.

De bedelorden en de inquisitie

De Gentse bedelorden werkten niet alleen samen met de inquisitie, vooral de dominicanen leverden ook heel wat inquisiteurs. De term ‘inquisitie’, afgeleid van het Latijnse inquisitio (onderzoek, opsporing), is een verzamelnaam die verscheidene instanties omvatte die ‘ketters’ opspoorden, veroordeelden en straften. In de zestiende eeuw waren de pauselijke, de bisschoppelijke, de keizerlijke en de regionale (lokale) inquisitie in de Habsburgse Nederlanden

actief. De pauselijke inquisitie, die al sinds de dertiende eeuw bestond, rekruteerde haar medewerkers vooral uit de dominicanenorde. Tussen 1522 en 1566 waren tenminste acht 'Gentse' broeders als pauselijk inquisiteur actief, meestal in nauwe samenwerking met de keizerlijke. Alleen topfiguren met een universitaire opleiding en niet onder invloed van het erasmiaanse humanisme, kwamen voor de functie in aanmerking.

De diocesane rechtbank (officialaat) werkte nauw samen met de pauselijke inquisitie. De keizerlijke inquisitie, opgericht in 1522, moest er op toezien dat de ketterplakkaten (wetten tegen 'ketters'), zoals het beruchte Bloedplakkaat van 1550, streng werden toegepast. De geduchte ketterjager en theoloog Pieter Titelmans was hoofd van die rondreizende keizerlijke rechtbank van 1545 tot 1566. Hij werd onder andere bijgestaan door Gentse dominicanen die hiervoor in 1559-1561 van de vorst driehonderd gulden ontvingen in jaarlijkse schijven van honderd gulden. Tot slot waren er de lokale juridische autoriteiten, zoals de schepenbank van Gent, die eveneens een belangrijke rol speelde in de ketterbestrijding.

Moeilijke keuzes voor de mendicanten

Tussen de kerkelijke inquisiteurs en de wereldlijke autoriteiten ontstond als vanzelfsprekend een zekere taakverdeling. De inquisiteurs stonden in voor de inhoudelijke aspecten van het proces (ondervraging, beoordeling, vonnis) terwijl de wereldlijke autoriteiten, bijvoorbeeld de Raad van Vlaanderen (hoge justitieraad van het hertogdom Vlaanderen, zetelend in het Gravensteen), de materiële kanten afhandelden (arrestatie, vervoer, opsluiting, tortuur, strafuitvoering) (Afb. 12). Die opsplitsing van de inquisitie zorgde geregeld voor spanningen tussen de verschillende niveaus en verminderde haar daadkracht. Vooral de stedelijke autoriteiten moesten veel meer rekening houden met lokale belangen en gevoeligheden. Zolang nieuwgelovigen de openbare orde niet verstoorden, bemoeide de stadsmagistraat zich liever niet met de geloofsovertuiging van haar inwoners. De Habsburgers trokken zich weinig aan van die lokale gevoeligheden (privileges). Het centrale gezag hield Gent goed in de gaten en de Gentse schepenbank had sinds 1540 alleen nog het recht ketters op te sporen en aan te geven. De bevoegdheid om ketters te berechten ging toen over naar de Raad van Vlaanderen.

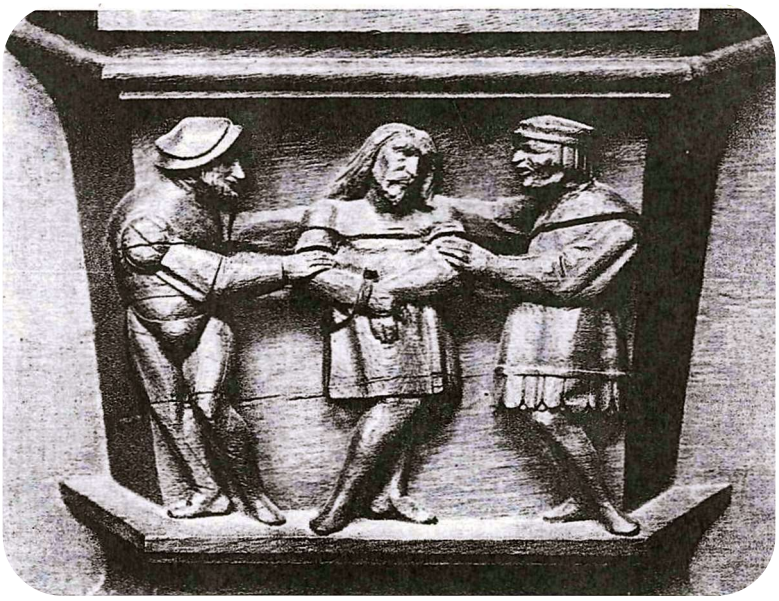

Afb. 12. Aanhouding van een ketter door twee gerechtsdienaren op een misericorde (opklapbare zitting van een koorstoel) van een van de koorstoelen in de Sint-Catharinakerk te Hoogstraten. (Houtsnijwerk van Albert Gelmers uit de eerste helft van de zestiende eeuw.)

Door die dualiteit kwamen de Gentse bedelorden, zeker de dominicanen, in een ongemakkelijke positie terecht. Zij waren sterk verbonden met de stedelijke bevolking, maar werkten evengoed voor de bovenregionale en centrale repressieorganen en -machten. Zeker toen Willem van Oranje in 1564 pleitte voor meer gematigdheid in de kettervervolging en het Eedverbond der Edelen twee jaar later aan de landvoogdes een smeekschrift aanbood tot afschaffing van de plakkaten en schorsing van de inquisitie, kwamen de mendicanten voor moeilijke keuzes te staan.

Intensieve samenwerking met de inquisitie

Vanaf het begin van de Reformatie in de Nederlanden werkten de Gentse bedelorden mee met de diverse geledingen van de Inquisitie. Na zijn aankomst in de stad op 17 juli 1521 bracht de pauselijke nuntius, geholpen door de bedelorden, in nauwelijks één week tijd meer dan driehonderd lutherse geschriften bijeen. Tijdens de daaropvolgende boekverbranding op de Vrijdagmarkt waren vertegenwoordigers van de bedelorden prominent aanwezig. De bekende predikant Jan Royaert van het minderbroedersklooster gaf de boeken door aan de stoker. Bakker Lieven de Zomere, die de pater kende van op de preekstoel,

sprak zijn afkeer uit over de verbranding en zei dat hij nog verscheidene lutherse boeken thuis had liggen. Pater Jan trachtte hem tijdens gesprekken in de volgende maanden tevergeefs van zijn geloofsovertuiging af te brengen.

In de jaren vijftig en zestig bleef Gent een gegeerd toevluchtsoord voor anabaptisten uit de rest van Vlaanderen en (ver) daarbuiten. Pieter de Backere, sinds 1561 inquisiteur te Gent, hielp hoofdinquisiteur Pieter Titelmans (1501-1572) en de advocaat bij de Raad van Vlaanderen in 1559 bij de moeilijke berechting van veertien volwassenen en drie kinderen van wederdopers, meer bepaald menisten (aanhangers van de strenge doper Menno Simons, voordien een Friese pastoor). Ondanks de pogingen van de Backere was er geen enkele hoop op bekering geweest. De terechtstelling van de eerste vier had ook helemaal niet gewerkt als afschrikkingsmiddel, integendeel: de anderen waren nog gesterkt in hun overtuiging, aldus de dominicaan. Twee zwangere vrouwen werden op 27 juni 1560, na ruim één jaar opsluiting, in het grootste geheim onthoofd op de binnenplaats van het Gravensteen. Normaal gezien vonden executies volgens de wet en ter afschrikking al vanaf het begin in het openbaar plaats. Ze lokten altijd een massa volk.

De bedelorden, vooral de dominicanen, steunden ook de belangrijkste inquisitoren zoals Titelmans, door namen van verdachten door te spelen. Soms was een bedelmonnik aanwezig wanneer inquisiteurs een ketter in zijn huis oppakten. Vooral toen de beruchte Spaanse inquisiteurs onder leiding van de hertog van Alva in Gent opereerden (1567-1568), werd de druk om calvinisten aan te geven, veel groter. Daarvoor knepen de paters wel eens een oogje dicht om nog meer bloedvergieten te vermijden. Maar het moet ook gezegd dat de gehate Spanjaarden bij hun vertrek uit Gent op 24 juni 1568 de zegen kregen van de prior van het Gentse klooster. Hij wenste hen veel geluk in hun verdere goddelijke strijd tegen de geloofsvijanden. Dit gebaar zette veel kwaad bloed bij de Gentse bevolking. De tweeslachtige houding van de bedelmonniken wijst erop dat de samenwerking met de inquisitie hen wellicht ook wel eens in gewetensnood bracht.

Geestelijke bijstand voor veroordeelden en gevangenen

Broeders van de bedelorden hadden een lange traditie als aalmoezeniers en geestelijk raadgevers van veroordeelden, gevangenen enz. De franciscanen waren bijvoorbeeld aalmoezenier van het Gentse gemeenteleger. Nu zorgden bedelmonniken ook voor ondersteuning en stervensbegeleiding van veroordeelden en slachtoffers van de repressie. Op 17 maart 1540 werden 26 rebellerende Gentenaars op bevel van Karel V onthoofd. Minderbroeder Lieven

Stoop stond de veroordeelden tot het einde toe bij. De dag na de begrafenis, op Palmzondag, getuigde hij vanop de kansel van de onschuld der onthoofden.

Bedelmonniken spanden zich ook wel eens in om het leven van een ‘bekeerde ketter’ te redden, wanneer die tekenen van berouw toonde en boete deed. De Gentse dominicaan Joannes Van der Haeghen deed dat voor Franciscus Heuriblock. Na boetedoening had deze ‘bekeerling’ gebiecht en de communie ontvangen in de Sint-Niklaaskerk. Volgens de katholieke Gentse kroniekschrijver Marcus Van Vaernewyck had de pater bij de hertog van Alva op zijn knieën gesmeekt om Franciscus vrij te laten. Hij had alvast uitstel van vonnis gekregen.

In Gent alleen al werden in de zestiende eeuw tientallen reformatoren ter dood veroordeeld door strop, zwaard, brandstapel of verdrinking, niet zelden na vreselijke martelingen, bijvoorbeeld om hun dwaling toe te geven of namen van geloofsgenoten te noemen. Wanneer het vonnis eenmaal was uitgesproken, bezocht een bedelpater de opgeslotene en trad hij op als biechtvader. Hij trachtte de veroordeelde ‘ketter’ nog te bekeren tot het ware geloof, zelfs nog op weg naar het schavot (Afb. 13). Niet zelden bad de begeleider dan de psalm De Profundis, een smeekbede van de mens tot God opdat hij hem zou vergeven. Een enkele keer lukte die bekering ook, maar de meesten bleven bij hun geloofsovertuiging. Ze doen denken aan de onverzettelijke martelaren van de vroege Kerk onder de Romeinen.

Afb.13. Ter dood veroordeelde ketters worden naar de executieplaats gebracht, begeleid door gerechtsdienaren. Daar wachtte een bedelmonnik hen op om geestelijke bijstand te verlenen. Soms was hij ook al aanwezig bij de begeleiders. Tekening in de rand van een vonnis, uitgesproken tegen protestanten. (Overgenomen uit J. Decavele, 1990, p. 115)

Samenvatting van het artikel (afl. 1 en 2)

In de zestiende eeuw vond er een felle religieuze botsing plaats tussen de traditionele Kerk en een godsdienstige vernieuwingsbeweging, waarin humanisme en Reformatie elkaar voor een groot deel vonden. In de strijd tegen die vernieuwende stromingen speelden de bedelorden een hoofdrol. Ondanks dat die orden in Gent, zeker tijdens de eerste jaren van Luthers optreden, zelf te kampen hadden met religieuze dissidentie in eigen rangen, hebben de meeste van hun leden direct de strijd aangebonden met de lutheranen, daarna met de wederdopers en ten slotte het langst met de veel beter georganiseerde calvinisten. Die waren in Gent sterk vertegenwoordigd, ook door fanatieke elementen afkomstig van elders in Vlaanderen of uit gemeenten in het buitenland.

In het offensief tegen de Reformatie gedurende de zestiende eeuw hanteerden de bedelbroeders in de eerste plaats het wapen van de prediking waarvoor ze grondig werden opgeleid. Via hun sermoenen en het biechthoren bereikten ze burgers uit alle geledingen van de stadsbevolking. De meeste predikanten legden zo duidelijk mogelijk de traditionele katholieke leer uit, terwijl een minderheid fanatiek tekeer ging tegen de nieuwgelovigen. Er waren dus extremisten in beide kampen: fanatieke prediktijgers en genadeloos optredende inquisiteurs (vaak dezelfde personen) bij de katholieken en bevlogen predikanten in open lucht bij de calvinisten (Afb. 14), die hun vaak weinig of onbemiddelde luisteraars indirect tot actie hebben opgezweept. In de zomer van 1566 liep die uit op een regelrechte Beeldenstorm in kapellen, kerken en kloosters.

Door theologische publicaties in het Latijn mengden universitair geschoolde paters zich ook in het bitsige theologische debat over de Reformatie. Via hun broederschappen en derde orden konden ze bovendien rekenen op geëngageerde leken die het traditionele geloof met woord en daad verdedigden en verdwaalde schapen weer bij de kudde trachtten te brengen. Zelf werden ze spiritueel gevoed door devotionele geschriften in de volkstaal en door geestelijke begeleiding van bedelbroeders. Die gelovigen werden hiervoor beloond met aflaten en aalmoezen.

Als lokale en regionale inquisiteurs hielpen de paters, de Gentse dominicanen op kop, mee met de onmenselijke repressie in Gent en in Vlaanderen. Maar veel protestanten bleven trouw aan hun geloof en hadden de moed om tegen een eeuwenoude stroom in te zwemmen, zelfs ten koste van hun leven. Anderen verlieten Gent en zelfs de Nederlanden om elders geloofsvrijheid te vinden. Ze werden echter ook niet de herauten van de verdraagzaamheid, zeker niet na 1566. De breed gedragen overtuiging dat godsdienst een zaak van pu-

Afb. 14. Een calvinistische predikant, toch enigszins beschut, predikt in openlucht. Een paar gewapende bewakers staan op wacht. (Uit: J. Decavele, 1990, p. 199)

bliek belang was en niet zomaar een privéaangelegenheid, was een groot struikelblok voor het accepteren van religieuze verdraagzaamheid. Voor de bedelorden, sterke aanhangers van die overtuiging, stond een afwijking van de ware (katholieke) godsdienst daarom gelijk aan opruiend gedrag, losbandigheid, hoogverraad enz., met andere woorden, een bedreiging voor de maatschappij. Wanneer de stedelijke overheid vaststelde dat andersgelovigen geen bedreiging vormden, was zij al een heel stuk toleranter.

De (Gentse) bedelorden zijn er niet in geslaagd de geestkracht van de nieuwgezinden te breken, laat staan hen naar de oude schaapstal terug te leiden. Bij nogal wat intellectuelen uit de middengroepen waren de Gentse bedelbroeders in de zestiende eeuw nog maar weinig geliefd, soms zelfs gehaat, ook al omdat ze zelf waren afgedwaald van hun eigen hoogstaande evangelische idealen. Door hun transnationale contacten en trouw aan Rome en Spanje, beschouwden sommige tegenstanders hen zelfs als buitenlandse agenten. Net in moeilijke tijden van geloofs- en economische onzekerheid werd de positie van de broeders door kritische christenen serieus ondergraven. Toch dreef er af en toe

ook enige medemenselijkheid boven ten aanzien van andersgelovigen. Dat medeleven zien we in de stervensbegeleiding van veroordeelden en in pogingen om het leven van berouwvolle ‘ketters’ te redden.

Literatuur

Over het Gentse klooster van de dominicanen en de augustijnen bestaat er een behoorlijke monografie die als uitgangspunt kon dienen. Voor het Gentse klooster van de minderbroeders en de karmelieten bestaat er alleen oudere (verouderde) literatuur. Het archief van de Gentse geschoeide karmelieten ging in 1797 grotendeels verloren. In het archief van de ongeschoeiden, sinds 1649 gevestigd in de Burgstraat, werden geen gegevens gevonden over de rol van de karmelieten in de strijd tegen de Reformatie in de zestiende eeuw.

Baetens J. (1984), Minderbroederskloosters in de Zuidelijke Nederlanden. Kloosterlexicon 27. Gent, in: Franciscana. Bijdragen tot de Geschiedenis van de Minderbroeders in de Nederlanden, 39, afl. 2-3, p. 97-124.

Blommaert Ph. (1866), Elenchus Mortuorum Fratrum Minorum … monasterii Gandavensis ab anno 1500 usque ad finem (1718), in: Grafschriften van Oost-Vlaanderen, Gent, p. 242-254.

Bral J.B. (red.) (1991), Het Pand. Acht eeuwen geschiedenis van het oude dominicanenklooster te Gent, Tielt, Lannoo.

Decavele J. (1975), De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen (1520-1565), Brussel (twee delen), Verhandelingen van de KAWSK, Klasse der Letteren, XXXVII.

Decavele J. (2004), De eerste protestanten in de Lage Landen. Geloof en heldenmoed, Leuven, Davidsfonds.

Decavele J. (1990), Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558, Leuven, Davidsfonds.

Drieghe A. (1928), Blijde Herinnering aan het Jubelfeest der E.E. Paters Minderbroeders (Recolletten) ter gelegenheid van de 700ste verjaring hunner vestiging in de stad Gent 1225-1925, Gent, Heruitgeverij (2003).

Gielis G. (2014), Hemelbestormers. Leuvense theologen en hun streven naar geloofseenheid en kerkvernieuwing (1519-1578), Leuven, doctoraal proefschrift K.U.Leuven.

Gielis G. (2009), Verdoelde schaepkens, bytende wolven: inquisitie in de Lage Landen, Leuven, Davidsfonds.

Hanson M. (2019), Beide Gentse benedictijnenabdijen en de bestrijding van de Reformatie vóór de Beeldenstorm van 1566, in: Heemkundige Kring De Oost-Oudburg. Jaarboek 56, p. 446-476.

Heins M. (1912-1923), Gand. Sa vie et ses institutions, Gent, Hoste (3 delen). Vooral Deel III. Organisations cultuelles, 1923, p. 18-76.

Henricus A. Sancta Familia (1925), Geschiedenis van het klooster der Karmelieten-Diskalsen te Gent, Gent, Drukkerij Het Volk.

Kuttner E. (1974, 3de druk), Het hongerjaar 1566, Amsterdam, Querido.

Lippens H. (1930), Les Frères Mineurs à Gand du XIII au XVI siècle, in: La France Franciscaine, 1930 (13), p. 1-69.

Lippens H. (1930), Nécrologie des Frères Mineurs de Gand (1220-1577), in: La France Franciscaine, 1930 (13), p. 219-253.

Pichal E. (1975), De geschiedenis van het protestantisme in Vlaanderen, Antwerpen, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, vooral p. 5-72.

Roest B. (2014), Franciscan Religious Instruction in the Low Countries, ca. 1520-1560, in: Ons Geestelijk Erf, 85, p. 292-310.

Scheerder J. (1978), De Beeldenstorm, Haarlem/De Haan.

Scheerder J. (2016), Het Wonderjaar te Gent 1566-1567, Tielt, Lannoo (aangepaste en licht bewerkte versie).

Simons W. (1991), Het Pand. Acht eeuwen geschiedenis van het oude dominicanenklooster te Gent, Tielt, Lannoo.

Suykerbuyck R. (2018), 1566. Kans op beeldenstorm, in: Wereldgeschiedenis van Vlaanderen, Kalmthout, Polis, p. 202-207.

Trio P. (1990), De Gentse broederschappen (1182-1580) Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, deel XVI.

Verdée J. (2008), De betekenis en de rol van de Gentse dominicanen in de bestrijding van de Reformatie, in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, N.R., LXII, nr. 2, p. 259-289.

[Marc Hanson studeerde geschiedenis aan de K.U.Leuven en was leraar geschiedenis in Sittard; nu met pensioen. In Gent gaat zijn interesse vooral uit naar de geschiedenis van brouwerijen en de Sint-Baafsabdij. Andere favoriete thema's zijn industriële archeologie, Vlaamse beweging, kerkgeschiedenis en onderwijsgeschiedenis. Hij werkte mee aan de geschiedschrijving van Sittard en Maaseik, de boeken van de vzw Buren van de Abdij, artikelen in Limburgse en Vlaamse historische tijdschriften, de oude en nieuwe EVB, het Jaarboek van de Oost-Oudburg en uiteraard in Ghendtsche Tydinghen. Zijn favoriete plek is de Visserij, 'een straat met vele merkwaardige huizen en industriële relicten.'